

Сім'ї політичних партій

Суть поняття "сім'я політичних партій". Процес виділення загальних типів політичних партій заснований перш за все на тому, що відрізняються вони між собою визначеною самоідентичністю, яка є результатом певного історичного процесу. Власне історичний контекст процесу формування політичних партій впливає на характер та зміст політичних стратегій, які вона використовує. В політологічній літературі існує так звана концепція сімей (родин) політичних партій, котрі представляють виразну і окрему ідеологічно-програмну самоідентичність.

Концепція ця будується на трьох критеріях: генетичному, матеріальному та організаційному.

а) генетичний критерій – пов'язаний із появою спільних рис між партіями, котрі оформились у результаті однакового процесу інституалізації. Партії виникали та консолідувались в дуже подібних історичних умовах і щораз більше намагалися представляти інтереси визначених суспільних груп, політична еволюція котрих в усіх країнах здійснювалась у подібний спосіб. Центральною віссю конфлікту став поділ на інтереси лівиці та правиці. У результаті оформились дві великі сім'ї: лівих партій (соціал-демократи, соціалісти, комуністи) та правих партій (консерватори, ліберали, християнські демократи). Події 70-х та 80-х рр. вплинули на трансформацію змісту, що криється за звичними категоріями лівих та правих, хоча сама суть конфлікту залишилась і нові типи партій, які виникли пізніше, "підсилили" великі партійні сім'ї (наприклад, ліво-ліберальні партії належать до лівих сімей, нові ж ультраправі партії (популістські) до сім'ї правих партій). Такий поділ на класову лівицю чи правицю (у фазі оформлення і консолідації демократії), а зараз поділ на програмну лівицю чи правицю став домінуючою і універсальною рисою структурних партійних систем і генетичним індикатором самоідентичності сімей політичних партій.

б) матеріальний критерій тісно пов'язаний з генетичним. Політичні партії, які належать до "генетичних" сімей партій, намагаються реалізувати близькі пункти своїх програм. Це означає, що можна визначити, скласти перелік проблемних питань, які характеризують 194 яд - лівий чи правий, а в рамках кожної з тих великих сімей - питання найбільш важливі, які виступають джерелом внутріблокового конфлікту і причиною виокремлення конкретних сімей правих та лівих партій.

в) організаційний критерій пов'язаний із створенням наднаціональних об'єднань, які об'єднують подібні типи партій (наприклад, Соціалістичний Ліберальний Інтернаціонал). Також в рамках Європарламенту оформились наднаціональні політичні об'єднання, які охоплюють представників партійних сімей, що формуються на підставі генетичних та матеріальних критеріїв. Можемо їх визначити поняттям транснаціональних партій.¹

Представимо зараз найістотніші, з точки зору демократичної еволюції партійних систем Західної Європи, сім'ї політичних партій.

Сім'я комуністичних партій. Комуністичні партії представляють велику групу лівих партій. Найдавніші з тепер існуючих комуністичних партій виникли в I-й половині XX століття. Прикладами тут є голландські та шведські комуністи, котрі виокремились із соціал-демократичних партій в результаті реформістської орієнтації останніх. Однак звичайно комуністичні партії прийнято вважати продуктом російської революції 1917 р. У Фінляндії та Німеччині вони виникли також після російської революції, а у Норвегії, Італії чи Франції - на початку 20-х рр.

У комуністичному русі можна виділити кілька значних фаз його розвитку. В міжвоєнний час та після Другої світової війни комуністичні партії були лояльними виконавцями політики Москви і базувались на визнанні історичного значення Жовтневої соціалістичної революції і необхідності перетворення західних суспільств у відповідності до комуністичного ідеалу. Серед комуністичних партій цього періоду можна виділити ортодоксальні партії, сильно промосковські та антисистемні

¹ Transnational Parties. Organizing the World's Precings / Ed. by R.Goldman.- University Press of America Inc., 1983.

(наприклад, компартії Франції, Португалії, Греції), а також партії більш ліберального, автономного характеру (наприклад, компартії Італії, Іспанії, Швеції, Голландії).

Після періоду т.зв. політики єврокомунізму (70-і рр.), коли багато комуністичних партій отримало перемогу на виборах - наступив період часткової політичної маргіналізації даних угруповань.

Крах у 80-і рр. держав так званого реального соціалізму зумовив дуже неоднозначну реакцію західних комуністичних партій. Перша група партій – це ті, лідери котрих вважають, що крах комунізму в Східній Європі не має жодного впливу на попередню самоідентичність комуністичних партій. Партії, які сповідували ортодоксальну марксистську ідеологію, продовжують сповідувати її і далі. Класичним зразком тут виступає німецька компартія, а на початку 90-х рр. - Португальська та Французька компартії. Друга група охоплює ті комуністичні партії, які підтримують тезу, що наступив крах дегенерованого соціалізму, але не соціалізму загалом. У новій ситуації західні комуністи можуть створити нову версію соціалістичного порядку, який спирається не на вчення Леніна-Сталіна, але на "правдиве" марксистське вчення, застосоване до капіталізму постіндустріальної доби. Такого типу ідеологію сповідують іспанські, грецькі, португальські, французькі та італійські комуністи. Третю групу становлять партії, які вважають, що комунізм закінчився як такий і у зв'язку з цим слід змінити всю комуністичну символіку і комуністичну самоідентичність. Лідери цих партій визначають їх як некомуністичні партії лівиці. Цією дорогою пішла італійська комуністична партія (згодом соціал-демократична), англійська, шведська, фінська та голландська компартії.

У 20-х рр. комуністичні партії здобули представництво в європейських парламентах (наприклад, німецька компартія), а в коаліційних кабінетах вони почали з'являтися після 1945 р. Винятком була іспанська компартія, котра ввійшла до складу Народного фронту в 1936-39 рр. Після 1945 р. дані партії здобували близько 7, 5% голосів виборців (але з 70-х рр. - не більше 5.8%). У 90-х рр. спостерігається ріст виборчої підтримки того типу партій, які називаються некомуністичні ліві - близько 8% виборців. До найбільших з них належить італійська Партія демократичних лівих (20, 4% голосів в 1994

р.), Фінський союз лівих (11, 2% в 1994 р.) та Іспанська комуністична партія (10% в 1993 р.).

Дуже рідко після 1945 р. комуністичні партії брали участь в урядових коаліціях. Найвищий ступінь участі в урядових коаліціях мають фінські комуністи, які брали участь в 11 урядових кабінетах. У 70-х і 90-х рр. комуністи входили до складу двох соціалістичних урядів у Франції (кабінет Маурої 1981-84 рр.) та двох "урядах народного порозуміння" в Греції (1989-90 рр.). У 1974-75 рр. Португальська компартія брала участь в так званих перехідних урядах. Компартії Австрії, Бельгії та Італії брали участь у перших кабінетах, сформованих після Другої світової війни.

Стосовно ж членства, то в 90-х рр. найбільші політичні партії даної сім'ї нараховували до 150 тис. членів. До числа найбільших відносилися італійська Партія демократичних лівих (800 тис.), німецька Партія демократичного соціалізму (242 тис.), французька компартія (200 тис.) та португальська компартія (200 тис.).

Після розпаду Радянського Союзу привабливість комуністичної ідеології та вплив комуністичних партій значно послабились і можна сказати, що вони знаходяться сьогодні в глибокій кризі.²

² *Bull M.* The West European Communist Movement in the Late Twentieth Century // *West European Politics*, 1995, vol. 18(1), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porownawcza / Pod. red. A.Antoszewskiego, R.Herbuta.*- Wroclaw: Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego, s.103-105., 1983., *Granat M.* Likwidacja monopolistycznej pozycji partii komunistycznych.- Lublin, 1992., *Gross F.* The revolutionary party. Essays in the Sociology of Politics.- Greenwood Press, 1974., *Kitschelt H.* The Transformation of European Social Democracy.- Cambridge, 1994., *Sztompka P.* Partia w leninowskim modelu społeczeństwa socjalistycznego // *Studia Socjologiczne*, 1970, № 4., *Wiatr J.* The Hegemonic Party System in Poland.- In: *Studies in Polish Political System.*- Warszawa, 1967., *World Encyclopedia of Political Systems and Parties.*- N.Y., *Алтухов В.Т.* Обновление программы СДПГ // *Социально-политические науки*, 1992, № 5., *Ильинский И.П.* Партийная система ФРГ.- М., 1983., *Политические партии и демократия в постсоветской России / Под. ред. Б.Орлова.*- М., 1998., "Манифест" шведських соціал-демократів // *За рубежом*, 1989, № 37., *Орлов Б.* Социал-демократия Запада: ценности и ориентиры // *Диалог*, 1990, № 12. *Рассен Б.* Практика и теория большевизма. - М., 1991., *Шевцова Л.Ф.* Социализм между прошлым и будущим.- М.,1989.

Сім'я соціал-демократичних партій. Більшість соціал-демократичних партій виникло в II-й половині XIX - поч. XX ст. У 60-х рр. минулого століття виникли Соціал-демократична партія Німеччини (1863 р.) та голландська Партія праці (1868 р.). У наступному десятилітті виникли датська соціал-демократична партія (1871р.) та португальська соціал-демократична партія (1873 р.). Остання з великих соціал-демократичних партій виникла в Греції (ПАСОК - загальногрецький соціалістичний рух). Значна частина партій цього типу зазнала програмних змін після Другої світової війни, а французька та італійська - в 60-х рр.

Сім'я цих партій характеризується такими рисами:

а) вони є парламентськими партіями. Поширення виборчого права означало їх вихід на парламентську арену як представників робітничого класу і участь у виборчій конкуренції як способу опозиції до буржуазної влади. Здійснили вони на принциповій парламентській основі конфронтацію політичних інтересів, а парламентарно-урядовий механізм став методом реалізації власної програмної стратегії.

б) вони є системними партіями. Дуже швидко вони залишили стратегію революційного перетворення суспільства і з часу вступу до парламентів, як представників робітничого класу, прийняли демократичні правила політичної гри. Взяли також на себе відповідальність за формування в багатьох країнах урядів (уряд Мак Дональда в Великобританії чи В.Брандта в Швеції), що додатково вплинуло на зміцнення просистемної орієнтації і формування прагматичного електорату.

в) є вони, як правило, великими партіями як в сенсі підтримки виборців, так і в сенсі членства.

г) є вони часто коаліційними партіями, які самостійно формують уряд або ініціюють створення коаліційного уряду. Соціал-демократичні партії переважно входили до складу коаліційних кабінетів більшості (66%), в котрих мали статус ініціативного угруповання. Найчастіше їх коаліційними партнерами виступали християнсько-демократичні партії (в Австрії, Бельгії, Голландії) чи ліберальні угруповання (в Данії, Німеччині, Швеції). Однак в кількох державах соціал-демократичні партії не мали статусу домінуючого угруповання (наприклад, в Голландії, Фінляндії, Італії). У 75 випадках соціал-демократичні партії творили однопартійні кабінети, з

тим, що близько 50% з них мали статус однопартійних кабінетів меншості (в Данії, Норвегії, Швеції). Серед загальної кількості кабінетів лише 4% становили коаліції меншості (Данія, Норвегія, Австрія).

д) у 70-х та 90-х рр. соціал-демократичні партії були найсильнішими представниками лівої орієнтації.³

Сім'я ліберальних партій. Більшість партій, які належать до цієї сім'ї, виникли на переломі XIX - XX ст. Бельгійська ліберальна партія виникає вже в 1846 р. Організації, що з'явилися пізніше, а особливо після Другої світової війни, як правило, формуються в результаті від'єднання груп лідерів та прихильників від інших партій. Час їх найбільшого піднесення - перша половина XX ст., коли вони домінували як в парламентах, так і в урядах.

На початку XX ст. вони відіграли істотну роль в поширенні демократичних засад політичної системи і власне на хвилі цього процесу здобували статус правлячих партій. Через певний час формували демократичну "політичну" (але не соціальну) опозицію до консервативних партій. Після запровадження загального виборчого права жодна з ліберальних партій не спромоглася стати масовою. Власне з цього часу триває повільний процес політичної маргіналізації цих угруповань. Їх витіснили соціал-демократичні партії, котрі сформулювали чіткішу альтернативу правим консерваторам.

Після 1945 р. серед ліберальних партій з'явилося дві основні тенденції, які стосуються визначення програмної самоідентичності:

1) правий лібералізм - акцентує увагу на проголошенні проринкової стратегії розвитку та зменшенні до мінімуму

³ *Antoczewski A., Herbut R.* Socjaldemokracja w Europie Zachodniej. Studium porownawcze. Politologija XVI.- Wroclaw, 1995., *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porownawcza / Pod. red. A.Antoszewskiego, R.Herbuta.- Wroclaw: Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego, s.105-108., World Encyclopedia of Political Systems and Parties.- N.Y.,1983., Актуальные проблемы социал-демократии.- М., ИНИОН, 1991., Бунин И.М. Социалисты и общественно-политическая борьба во Франции в 80-е годы.-М., 1984., Даудерштадт М., Геррите А., Маркус Д. Драматичний перехід: соціал-демократія у Східній та Центральній Європі.- К., 2000., Європейська соціал-демократія. Трансформація у прогресі / Ред: Р.Куперус, Й.Кендел.- К., 2001., Миллер С., Потхофф Х. Краткая история СДПГ. 1848-1990.- К., 1990., Новоженова И.С. Французская социалистическая партия в 70-е гг.: Внутрипартийные течения / Отв. Ред. Г.Дилигенский, М., 1989., Рыжиков В.А. Британские лейбористы: Теория и практика.- М., 1984., Якушик В.М. Социал-реформизм в современном мире: идеология и практика.- К.,1990.*

втручання держави в економіку. У програмних документах цих партій вперше зроблені акценти на питаннях ринкової ортодоксії та підприємництва. Вже традиційно у сфері політичних гасел домінували положення, що стосувались гарантій індивідуальних прав і свобод громадян. Лідери акцентували на демократичному соціальному консенсусі, однак відкидали колективну опіку. Партії цього типу з'явилися головним чином в Австрії (австрійська Партія свободи), Бельгії (валонська Реформаційно-ліберальна партія, фламандська Партія свободи і прогресу), Голландії (Народна партія за свободу і демократію), Німеччині (Партія вільних демократів), а також в Італії (Ліберальна партія). З цього випливає, що тенденція правого лібералізму розвинулась насамперед в тих державах, де існували сильні християнсько-демократичні партії, але немає консервативних партій. Ліберальні партії взяли на себе їх функції, зберігаючи при цьому сильний антиклерикалізм як антитезу християнським демократам. Правий лібералізм залишається типовим для тих держав, в яких релігійний соціополітичний поділ знайшов значну підтримку.

2) лівоцентристський лібералізм - характеризується наголосом на соціальній політичній орієнтації, яка базується на ідеї соціальної справедливості та егалітаризму. До цієї групи партій належать "старі" ліберальні партії, такі як Народно-ліберальна партія Фінляндії, Ліберальна партія Норвегії, Народна партія Швеції, Ліберальна партія Великобританії, а також "молоді" партії, як, наприклад, Демократи-66 в Голландії, Радикальні ліберали в Данії, Італійська республіканська партія. У програмах цих партій можна також знайти багато положень, характерних для т.зв. "нової політики". Лівоцентристський лібералізм з'являється в основному в тих державах, де існують відносно сильні консервативні партії (або інші праві), які патронують ринкові стратегії. Через це рух управо виявився ускладненим, а центр навпаки - відкритим (через відсутність християнських демократів). Виборча підтримка для сім'ї цих партій характеризується поміркованою тенденцією з 10% в 50-х рр. до 12, 6% в 90-х рр. Належить їх, однак, відносити до малих партій, хіба лише з певними винятками (Швейцарія, Голландія, Бельгія). Як на партійну сім'ю, яка користується відносно низьким ступенем виборчої підтримки, вони володіють значним потенціалом керівництва, що стосується особливо тих держав, в яких існує модифікована двопартійність та багатопартійна форма політичної системи. Партії мають лише доповнюючий характер в урядових коаліціях. Партія вільних

демократів у Німеччині належить до категорії неосновних, "третіх" партій, що впливає на їх потенціал управління. Такого характеру не мають датські ліберали, де в центрі партійної системи фактично існують три угруповання, які належать до цієї сім'ї. Як правило, ліберали пересуваються направо і входять до коаліції з консерваторами, радикальні ж ліберали - наліво, що в цілому слід вважати заграванням із соціалістами. Вказує це на "рухливий" характер даних партій.

Ліберальні партії можуть похвалитись відносно високим відсотком індексу участі в керівництві (0.42), що означає, що вони брали участь в роботі половини коаліційних кабінетів, які формувалися в 12 державах Західної Європи. Величина цього індексу була найвищою в Швейцарії (1.0), Німеччині (0.88), Голландії (0.7) та Італії (0.6). Величина ж індексу відповідальності була, однак, весь час на дуже низькому рівні - середня 0.05 (хоча Швейцарія та Данія становили винятки). Серед 120 кабінетів з участю ліберальних партій (включаючи швейцарські коаліції) лише 3 мали однопартійний характер, характер меншості - 2 в Данії та 1 в Швеції. У решті держав стабілізувалися певні коаліційні схеми за участю ліберальних партій. У Бельгії ліберальні партії входять у коаліції з християнськими демократами (10 з 14) або з соціал-демократами (5). У Данії домінує коаліція, яка спирається на співпрацю лібералів з консерваторами (9 з 15) чи соціал-демократами (6). У тому першому випадку доповнюючим угрупованням виступає, як правило, Ліберальна партія, в другому ж - Валонський Союз. У Фінляндії Ліберальна народна партія брала участь в лівоцентристських коаліціях (8 з 16), центристських (5) чи правоцентристських (3). У Голландії домінує одна з двох коаліційних систем: з християнськими партіями (9 з 15) чи велика коаліція, що охоплює цілий простір конкуренції (5). У Норвегії та Швеції ліберали, як правило, беруть участь у правоцентристських коаліціях (6 з 9). В Італії 20 коаліційних кабінетів за участю Італійської ліберальної партії мали статус лівоцентристських (т.зв. pentapartita), а 12 - правоцентристських. Вісью кожної коаліції була християнська партія.

У Німеччині невелика ліберальна партія Вільних демократів фактично була весь час при владі, окрім періоду 1957-1961 рр. (коли блок ХДС/ХСС мав абсолютну більшість) та періоду 1966-1969 рр. (коли була створена велика коаліція християнських демократів та соціал-демократів). Завдяки специфічному механізму виборчої системи ПВД прагне утримувати баланс сил у німецькій політиці.

Щодо Італії, то внаслідок фашизму та Другої світової війни ліберали не зуміли знайти середини між лівими (соціалістами і комуністами) та християнськими демократами. Обставини, за яких почали створюватись політичні партії в Італії (особливо наказ Папи про відлучення від церкви тих католиків, які брали на себе політичні зобов'язання), запобігли появі великих ліберальних та консервативних партій, що могли представляти інтереси буржуазії.

Ліберали в Італії розбиті на дві партії, жодна з яких не має особливої ваги, – так звана Ліберальна партія та Республіканська партія. Не зумівши перейняти контроль над центральною владою, Ліберальна партія змушена була поступитися християнським-демократам на півдні. Опісля вона намагалася перехопити виборців на півночі та в центральній частині Італії, зближуючись з економічними колами та посилюючи зв'язки з бізнесменами. Отже, відносини з християно-демократами були нелегкими, хоча з 1948 р. вони часто опинялися разом в коаліційному уряді.

Республіканська партія відстоювала республіканізм та відданість світським цінностям освіченої буржуазії і відкидала філософію обох партій – соціалістичної та християнсько-демократичної, навіть якщо доводилося поділяти владу в коаліції з однією з них. Республіканці, які мають тісні зв'язки з бізнесом і в цей же час є твердими захисниками ліберальної та світської Республіки, приваблюють лише 3-4% виборців. Їх твердинею є Ломбардія з Міланом.

У Франції Ліберальна партія була також розпорошена між кількома виборчими об'єднаннями та парламентськими угрупованнями, характерними для III Республіки. Після перемоги на президентських виборах В.-Ж. Дестена у 1974 р. він почав висловлюватись за ліберальне суспільство, разом з тим намагаючись закріпитися в політичному центрі та поширюючи державне втручання у відповідь на економічну кризу. Сьогодні найбільше лібералів можна знайти в Республіканській партії та Об'єднанні за Демократичну Францію.

Британські ліберали на початковому етапі були найбільш впливовими, але зараз є найбільш обділеними серед головних європейських ліберальних партій. Ліберали правили країною тривалий час упродовж XIX ст. та в 1905-1915 рр. Більше як половину періоду з 1915 по 1945 рр. вони перебували в уряді лише в коаліціях (останній ліберальний прем'єр-міністр Давід Ллойд-Джордж залишив посаду в жовтні 1922 р.).

Партія була практично зруйнована розширенням виборчих прав у 1918 р., посиленням класової політики, що привело до виникнення лейбористів як головної опозиції до консерваторів. У 1935-1959 рр. ліберали не набирали більше 9% голосів на виборах. З 60-х рр. партія піднімається з такого низького рівня і в 1964 р. отримує 11,2% голосів, 19,3% в 1974 р., в коаліції з соціал-демократами отримують 25,4% в 1983 р. І, нарешті, британська виборча система унеможливила лібералам парламентське представництво, на яке партія з такою підтримкою могла сподіватися в більшості континентальних країн.

У 80-х рр. ліберали почали покладати великі надії на прорив у парламент. Посилилось загальне невдоволення провалом двох головних партій, що обіцяли економічний достаток; все більше розширювалась ідеологічна прогалина між консерваторами і лейбористами, що звільняло місце в політичному центрі. Але жодна з цих причин не була достатньо ваговою, щоб принести третину голосів, необхідну для отримання значної кількості парламентських місць. Приписуючи жалюгідний результат 1987 р. своєму поділу, дві партії (ліберали та соціал-демократи) злилися і стали ліберал-демократами.

Ліберали, а потім і ліберал-демократи мали класичну проблему, характерну для центристських партій, – як запропонувати програму, яка б відрізнялася від програм своїх могутніх конкурентів. Такі їх спроби вилилися у чотири наступні положення. У першу чергу британські ліберали намагалися зменшити концентрацію влади на всіх рівнях. У 70-х рр. це означало прихід до влади ліберальних політиків на місцевому рівні. Партія твердо відстоює федеральну структуру для Великобританії. По-друге, ліберали підтримують “справедливе голосування” – тобто зміну у виборчій системі на пропорційне представництво. Саме вони заявили, що раз і назавжди покладуть край “конфронтаційним політикам”, яких вони вважають головною причиною занепаду, починаючи з 1945 р. По-третє, вони проводять кампанію із закликом бути більш відкритими для світу. Саме ліберали надавали найбільшу підтримку проекту розширення співробітництва з ООН. І, нарешті, ліберали, як партія меншості, можуть собі дозволити робити досить непопулярні кроки – наприклад, вимагати впровадження строгого контролю за екологією або збільшення податків для фінансування системи державної освіти.

Незважаючи на існуючу різноманітність інтересів, європейські ліберальні партії мають ряд спільних рис: відданість індивідуальним свободам та приватній власності, недовіра до держави та її втручання, схильність до відкритих стосунків з рештою світу, особливо з європейськими партнерами.

Незважаючи на те, що лібералам так і не вдалося утвердитись як партії більшості, їх політичний вплив у парламентах та в опозиції європейських політичних систем є доволі значним.⁴

Сім'я ліво-лібертальних партій. Сім'я цих партій об'єднує три відмінні між собою категорії політичних угруповань. Найбільшу групу серед них представляють екологічні партії (партії зелених). Виникають вони на переломі 70-80-х рр. і вносять до західноєвропейської політики новий перелік проблемних питань (т.зв. "нова політика"). Уто час нові масові рухи мобілізували значну частину західних суспільств навколо проблеми охорони навколишнього середовища та проблем, які стосуються якості життя. Разом з іншими новими партіями вони зініціювали вони процес поширення змісту міжпартійної конкуренції на нові програмні положення, які часто характеризуються категорією лівого ліберталізму.

На процес виникнення і розвитку екологічних партій впливає багато чинників, як соціальних, так інституційних:

- тип виборчої системи: у пропорційних виборчих системах часто вони беруть участь в процесі прийняття рішень на парламентському рівні (наприклад, у Голландії, Данії чи Норвегії). Очевидно, що тоді виникає питання стосовно власної політичної позиції. У мажоритарних системах вони мають менші шанси входження до парламенту.

- характер партійної системи : у двопартійних чи двоблокових системах екологічні партії з'являються насамперед тому, що правлячі партії не реагували на "екологічні" потреби

⁴ Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porownawcza / Pod. red. A.Antoszewskiego, R.Herbuta.- Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s.114-117, World Encyclopedia of Political Systems and Parties.- N.Y., 1983., Городецкая И.Е. Великобритания: избиратели, выборы, партии. 1945-1970.- М., 1974., Чалікова В. Ліберали, ліберальне, лібералізм // Сучасність, 1993, № 3., Чичерин Б. Различные виды либерализма // Общественные науки и современность, 1993, № 2., Шапиро И. Введение в типологию либерализма // Полис, 1994, № 3.

електорату ("зелені" в Німеччині, Великобританії чи Бельгії). У багатопартійних системах менші партії піднімали нові питання і тому не виникало необхідності створення окремої екологічної партії (хоча в Швеції та Данії ця реакція виявилася недостатньою, що зумовило виникнення цих партій).

- роль профспілок: як правило, вони сповідують економічні цінності. Соціал-демократичні (соціалістичні) партії, залежні від їх фінансової та виборчої підтримки, не толерували екологічні проблеми у своїх програмах. Так було в Англії, Франції і ФРН. У Норвегії та Голландії профспілки слабше економічно зорієнтовані, і тому соціал-демократичні партії, і ще меншою мірою соціалістичні були більш відкритими до сприйняття нових проблем (тому формування окремих екологічних партій довгий час тут не мало сенсу).

- значення екологічних справ для суспільства : соціологічні дослідження 70-х рр. показали, що ця проблема мала надзвичайно важливе значення для скандинавських країн та Голландії і власне там спостерігається розвиток партій цього типу. У другій половині 70-х рр. подібне явище мало місце в Швейцарії, Австрії та Німеччині, де також з'явилися екологічні угруповання.

У 70-90-х рр. екологічні партії здобували близько 2-3% голосів виборців. Однак їх слід віднести до категорії малих партій. Можна серед них відшукати потенційно сильні угруповання, які здатні конкурувати на виборах чи навіть мають потенціал керівництва. У 90-х рр. обидві екологічні партії Бельгії здобули 10% голосів виборців, фінські "зелені" – 6,7%, австрійські та німецькі – 6%, швейцарські - понад 5.5%. Фінська партія "зелених" перша з цієї сім'ї взяла участь у формуванні урядової коаліції (кабінет Ліппонена сформований в 1995 р.), німецькі "зелені" ввійшли до складу правлячої коаліції з соціал-демократами за підсумками останніх виборів.

У 70-х рр. з'явилися малі ліві партії, які отримали назву ліво-соціалістичних. У переважній більшості були це партії, що вийшли зі складу соціал-демократичних (наприклад, Союз лівих соціал-демократів у Фінляндії, Італійська соціал-демократична партія, соціалістична партія Норвегії) чи комуністичних (наприклад, Соціалістична народна партія Данії) або мали змішаний родовід (наприклад, Об'єднана соціалістична партія Франції). Загалом даний тип партій вважається скандинавським феноменом, хоча партії цього типу існують також у Франції та Італії. Однак лише в скандинавських державах вони досягли політичної самостійності.

Початково творці цих партій трактували їх як виборчу альтернативу сильним партіям соціал-демократичного типу і особливо в скандинавських державах здобули чималий успіх в перетягуванні на свій бік робітничого електорату. Рівень підтримки виборців цими партіями становив приблизно 3% і лише деяким партіям вдавалося перейти 10% поріг (наприклад, датська Соціалістична народна партія в 1981 р. та 1984 р. чи норвезька Соціалістична ліберальна партія в 1973 р. і 7,8% в 1989 р.). У 70-х рр. кілька з них зникло з виборчої арени (Італійська соціалістична партія об'єднаного пролетаріату, Фінський союз лівих соціал-демократів). У 70-х рр. в їх програмах почали з'являтися постматеріальні гасла, наприклад, положення про громадський контроль над політичним процесом, участь суспільства в індустріальній політиці, розбудова соціальних програм, вихід з НАТО, охорона довкілля.

Програмна еволюція багатьох малих партій з сім'ї комуністичних, особливо в 90-х рр., дозволяє зачислити їх також до категорії ліво-лібертальних (т.зв. некомуністичні ліві партії), як, наприклад, Шведська партія лівиці, голландська компартія.⁵

Сім'я християнсько-демократичних партій. Дана сім'я політичних партій є найсильнішою серед партій правоцентристської орієнтації в Західній Європі. За винятком

⁵ Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porownawcza / Pod. red. A.Antoszewskiego, R.Herbuta.- Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s.108-111, Harmel R., Robertson J. Formation and Success of New Parties: A Cross-National Analysis // International Political Science Review, 1985, vol. 6(4)., Ignazi P. The Crisis of Parties and the Rise of New Political Parties // Party Politics, 1996a, vol.2(4)., Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives.- L., 1999., Taagart P. New Populist Parties in Western Europe // West European Politics, 1995, vol.18(1). World Encyclopedia of Political Systems and Parties.- N.Y., 1983., Лафонтен О. Социализм и новые социальные движения // Рабочий класс и современный мир, 1990, № 4, Литвин В. Новітні політичні партії і робітничий рух // Політика і час, 1991, № 3., Массовые демократические движения: Истоки и политическая роль / Отв. ред. Г.Дилигенский.- М., 1988, Фомичев С. Мыслить глобально, действовать локально. Интервью с председателем Лиги зеленых партий // Общественные науки сегодня, 1993, № 2., Цыганкова Э.Н. Демократические движения современности: Содержание, многообразие, тенденции развития.- М., 1983., Шведа Ю. Фемінізм як течія політичної думки і суспільно-політичний рух // Perpetuum Studiens, 2002, № 2., Юрген М. Зеленые в европейском ландшафте // Международная жизнь, 1990, № 10.

Великобританії та Ірландії, християнські демократи домінують у всіх державах цього регіону. Найдавніші з них виникли під кінець XIX ст. Вони пройшли значну ідеологічну трансформацію після Другої світової війни, і тому сьогодні можна говорити про нові християнсько-демократичні партії, які значно відрізняються від попередніх.

Релігійні партії були представлені в національних парламентах вже у 20-х рр., а їх участь в коаліційних урядах розпочалася в 30-х рр. Однак лише після 1945 р. християнсько-демократичні партії стали значною політичною силою в Західній Європі (ХДС/ХСС в Німеччині, християнсько-демократичні партії Італії, Австрії). У сім'ї християнсько-демократичних партій можна виділити три категорії угруповань:

а) партії католицького походження. До їх числа належать австрійська, італійська, бельгійська (валонська та фламандська) християнсько-демократичні партії, а також "Об'єднана Ірландія".

б) партії, що представляють інтереси католицької громади та протестантів. Це суспільний феномен. До їх числа відносять коаліцію ХДС/ХСС в Німеччині, голландську християнсько-демократичну партію, яка виникла в 1980 р. в результаті об'єднання трьох малих релігійних партій (двох протестантських - Християнсько-Історичний Союз, Антиреволюційна партія (кальвіністська) та Католицької народної партії).

в) малі християнські партії протестантського чи католицького походження. До них відносять протестантську Християнську народну партію в Данії, Християнський союз Фінляндії, Християнську народну партію Норвегії, Християнсько-демократичну партію Швеції, католицьку - Радикальна партія Голландії.

Дані угруповання знаходяться поза головною течією політичної конкуренції, навіть якщо релігійний соціально-політичний поділ визначає одну з головних осей політичного конфлікту в країні (наприклад, у Голландії). У післявоєнний період вони мали більше ніж 24% підтримки електорату, хоча в 70-х і 90-х рр. ця тенденція пішла на спад. Як правило, рекордну виборчу підтримку дані партії отримали в 50-60-х рр., а в наступних десятиріччях спостерігається виразне падіння рівня їх виборчої підтримки (в 90-х рр. - винятково низький рівень виборчої підтримки).

Християнсько-демократичні партії (за винятком тих, котрі належать до 3 категорії) можуть похвалитися високим рівнем урядової участі та відповідальності. Пояснюється це насамперед центристським положенням партії в рамках конкурентного простору і здатністю входити до партійних коаліцій як з лівими партіями (соціал-демократичними), так і правими (особливо ліберальними). Така позиція християнсько-демократичних партій в рамках конкурентного політичного простору виходить насамперед зі змісту їх програм. Як правило, це партії, які тяжіють до лівизни, коли мова йде про соціальну політику, та до правих в економічній сфері (держава повинна контролювати ринок, якщо його функціонування унеможлиблює досягнення важливих соціальних цілей).

З поміж 200 кабінетів, у котрих брали участь християнсько-демократичні партії, аж 168 (80,8%) мали характер коаліцій більшості, в 111 випадках виникали надлишкові коаліції (з одним чи кількома партнерами, присутність котрих не була продиктована сенсом побудови коаліції). Серед 168 коаліційних кабінетів 10 мали статус так званої тимчасової адміністрації. Характер коаліційних кабінетів меншості мало 20 урядів (10%), головним чином в Італії та Норвегії. Така сама кількість однопартійних кабінетів, причому 15 з них були кабінетами меншості (всі в Італії). Однопартійні кабінети більшості були створені лише в Бельгії та Австрії (в Австрії до 1966р.). У Бельгії, Голландії, Ірландії, Німеччині та Італії християнські партії мали (чи мають) характер ініціативних угруповань, у скандинавських державах - доповнюючий характер.

Виключаючи з досліджень Швейцарію (всі кабінети тут мали статус надлишкових і були створені на підставі так званої магічної формули) більша частина урядових коаліцій спиралася на одну з чотирьох формул добору і політичної співпраці:

1) коаліції християнських демократів з ліберальними чи центристськими угрупованнями (33% випадків). Найчастіше схема працювала в Німеччині (12 з 13 коаліцій), Голландії (9 з 20), Бельгії (11 з 30), а також в Італії (14 з 53).

2) коаліції з соціал-демократичними партіями (30,7%). Такий уклад домінував в Ірландії (всі коаліції), Австрії (12 з 14) та Бельгії (15 з 30).

3) коаліції однаково як із соціал-демократичними, так і ліберальними (центристськими) партіями (22%). Найчастіше дана формула проявлялася в Італії (22 коаліції) та Голландії (5 коаліцій).

4) коаліції з консервативними чи (або) ліберальними (центристськими) партіями - 9%. Такий уклад характерний насамперед для скандинавських держав.

Аналізуючи цикли розвитку партій в Голландії, П.Лукард'є зауважує, що релігійні партії стають, як правило, стабільним та стійким елементом політичного життя в той час, коли інші або швидко зникають з політичної арени, або змушені боротися за свої позиції в парламенті. Кальвіністська Католицька Народна партія ніколи не перейшла порога у 2,5% виборчих голосів, однак має дуже стабільну і розбудовану базу підтримки. Подібною є ситуація з Реформістським Політичним Союзом.⁶

Сім'я консервативних партій. Більшість консервативних партій з'являються на переломі XIX і XX ст. Виняток становлять консерватори Франції. Відома голлістська партія є унікальним феноменом, який виник у 50-і рр. Консервативні партії були тісно пов'язані з національними парламентами і часто саме парламентські групи ініціювали створення територіальних структур партій. Використовуючи класифікацію М.Дюверже, вважаємо їх партіями внутрішнього походження, а процес їхньої внутрішньої інституалізації досить виразно випередив фазу поширення виборчого права. Серед інших партій консервативні першими здобули парламентське представництво та ввійшли до складу урядів.

Починаючи з 30-х рр., вони опанували процес політичної конкуренції, а найбільших успіхів досягли в міжвоєнні часи. Серед консервативних партій виділяють два типи угруповань:

по-перше, загальнонаціональні партії, котрі намагаються відмовитись від класового звернення до виборців і замінити його універсальною ідеологією "понад поділами". Так себе поводи́ла з моменту виникнення ірландська консервативна партія "Солдат Ірландії", лідери котрої часто користуються

⁶ Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porownawcza / Pod. red. A.Antoszewskiego, R.Herbuta.- Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s.111-114, Christian Democracy in Europe. A Comparative Perspective / Ed. by D. Hanley.- L., 1994., Kersbergen K. van Social Capitalism. A Study of Christian Democracy and the Welfare State.- L.-N.Y., 1995., The European Center-Right at the End of the Century / Ed. by F.Wilson.- L., 1998., World Encyclopedia of Political Systems and Parties.- N.Y., 1983., Адамо Г. ХДС/ХСС суцність и политика.- М., 1978., Ильинский И.П. Партийная система ФРГ.- М., 1983., Романюк А. Християнська демократія: стан та розвиток у XX столітті // Вісник Львівського університету, Вип. 5, Філософські науки, с. 324-334.

націоналістичними гаслами і в результаті переконують значну частину виборців, що репрезентують інтереси всіх ірландців. Починаючи з середини 70-х рр., цю стратегію почала реалізовувати Британська консервативна партія, хоча в даному випадку політичний заклик до виборців становить поєднання економічних (ринкова ортодоксія) та аксіологічних постулатів (новий моральний уклад, який засновується на індивідуалізмі та підприємстві) і має виразний характер правої орієнтації. Генерація голлістських партій у Франції (Об'єднання в підтримку Нової Республіки, Демократичне Об'єднання в підтримку Нової Республіки, Об'єднання в підтримку Французької Демократії) досить виразно визначає організаційний та ідеологічний імідж партії виборчого типу (catch-all).

По-друге, загальнонародні партії популістської виборчої підтримки. Їх сутність характеризується наявністю сильних національних акцентів у виборчих програмах. Угрупування такого типу з'явилися у 70-х рр., особливо в середземноморських демократіях, котрі порвали з авторитарним минулим (Греція, Іспанія і Португалія). Дуже схожа до них за характером діяльності італійська "Вперед, Італія!" С. Берлусконі. Інший тип консервативних партій знаходимо в скандинавських державах. Вони повинні були прийняти консенсусні засади політичного змагання, які виникали насамперед з переважання в цьому регіоні соціоекономічних конфліктів. Соціал-демократичний консенсус, що склався в основному з 1945 р., стосувався також концепції активної держави і свідчив про очевидні речі, які були в політиці цих держав тоді, коли до влади приходили коаліції, очолені консервативними партіями.

Консервативні партії формують сильнішу виборчу коаліцію, ніж їх безпосередній сусід у політичній конкуренції - християнсько-демократичні партії. У післявоєнний період вони здобували третину голосів виборців і тенденція до росту виборчої підтримки цих партій зберігається (в деяких державах, таких як Норвегія та Великобританія, мало місце явище "консервативного перелому"). Приріст виборчої підтримки був значним у 70-і рр. І сьогодні партії даної сім'ї продовжують залишатися партіями з найсильнішою виборчою підтримкою в Західній Європі. Консервативні партії володіють також значним потенціалом керівництва.

У рамках політичного спектру консервативні партії розташовані справа від християнських демократів. Обидві сім'ї політичних партій можна потрактувати як функціональний відповідник, якщо мова йде про стиль їх політичної конкуренції та програмну самоідентичність. Обидві представляють єдину політичну альтернативу лівим (соціал-демократичним) партіям. Представники двох політичних сімей рідко з'являються одночасно в тій самій партійній системі.

Їх місце у просторі політичного змагання та зміст виборчої програми детермінують відповідний характер урядових коаліцій. Серед 86 кабінетів, в яких брали участь консервативні партії, лише 33 мали однопартійний характер. У Великобританії для всіх був спільний статус однопартійних кабінетів більшості. В Іспанії уряди, що формувалися консервативним Союзом демократичного центру в 1977-82 рр., мали статус коаліцій меншості. У Португалії виникли три однопартійні кабінети, а в Греції – 2. В Ірландії консервативна партія "Солдат Ірландії" сформувала 11 однопартійних урядів, з тим, що 7 з них мали характер більшості. У Франції права сторона політичного спектру була представлена голлістськими угрупованнями, однак формували вони уряди більшості, і то багаторазово з більшістю мандатів у парламенті. У Данії, Норвегії і Швеції виникали правоцентристські коаліції за участю ліберальних, центристських та християнсько-демократичних партій. Лише раз у цих державах виник чисто однопартійний консервативний уряд меншості в Норвегії у 1981-83 рр. У Фінляндії консервативна партія брала участь, як правило, в надлишкових коаліціях, які об'єднували всіх – від лівих до правих. Консервативні партії, як правило, мають характер ініціативних угруповань, а винятком тут є лише фінські та шведські консерватори ⁷.

⁷ *Bardi L. Anti-party Sentiment and Party System Change in Italy // European Journal of Political Research, 1996, vol.29., Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porownawcza / Pod. red. A.Antoszewskiego, R.Herbuta.- Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s.117-120, Seisselberg J. Conditions of Success and Political Problems of a Media-Mediated Personality-Party: The Case of Forza Italia // West European Politics, 1996, vol.19(4)., World Encyclopedia of Political Systems and Parties.- N.Y., 1983., Ковлер А.И. Франция: партии и избиратели.-М., 1984., Новиков Г.Н. Де Голль, голлисты и голлизм // Новая и новейшая история, 1990, № 3., Френкин А.А. Западногерманские консерваторы: кто они? - М., 1990., Чернега В.Н. Буржуазные партии в политической системе Франции. Третья-Пятая Республики.- М.,1987.*

Сім'я праворадикальних партій. Само визначення показує, що маємо справу з угрупованнями, які в політичному просторі є найбільш віддаленими справа. У багатьох випадках ці партії можна було б віднести до числа консервативних. Це особливо стосується відносно молодих угруповань, які почали виникати в 70-і рр. Стабільні консервативні партії, як правило, виключають можливість співпраці з ними, головним чином через їхню антиконсервативну стратегію впливу на виборців. У рамках політичної боротьби виникає те, що партії ці є ізольованими, як невігідні союзники, що не заважає багатьом консервативним партіям запозичувати до своїх виборчих програм нові проблемні питання, які спочатку висуваються ультраправими.

Серед даної сім'ї політичних партій належить відокремити дві наступні групи партій:

1) праворадикальні партії старого типу, які належать до авторитарної, навіть фашистської традиції. Їх можна визначити, використовуючи насамперед матеріальний критерій (зміст політичних лозунгів). У програмних закликах цих партій з'являються політичні питання, схожі до тих, що характерні для європейської традиції фашистських чи напівфашистських рухів. Вони порушують, як правило, легітимність існуючої політичної системи, відкидають демократичні основи політичної гри та попередній політичний консенсус. У їх програмних вимогах дуже сильним є акцент на антипарламентаризмі, антиплюралізмі чи антипартійності. Можна виділити кілька характерних вимог програм цих партій:

- відстоюють антидемократичну і антигегемонію концепцію політичного режиму, відкидають ліберально-демократичний стиль керівництва державою разом з притаманними йому інститутами;

- проводять ідею "природної спільноти" як вираз єдності держави та суспільства, а також гарантії реалізації людської волі. З'являється концепція ідеї, якій мають бути підпорядковані індивідуальні та групові інтереси ,

- етноцентризм та націоналізм, які поєднуються з ворожістю до представників інших національних спільнот і держав.

Така програмна сутність цих партій відділяє їх від стабільних консервативних. Можливо, більш логічно було б

розглядати існування ультраправих партій в рамках цілком окремого виміру конкуренції, пов'язаного з легітимністю політичної системи (легітимність проти нелегітимності). З огляду на це партії цієї сім'ї не слід трактувати як праві чи навіть ультраправі, бо вони набувають рис зовсім відірваних (антисистемних) угруповань. Антисистемність переносить їх у зовсім інший уклад політичної боротьби. До цієї групи партій слід віднести Народний Фронт у Бельгії, Народний Союз Німеччини, Національний Альянс в Італії, Центристських демократів в Голландії, Народну дію в Швейцарії чи Народну партію в Великобританії.

2) праворадикальні партії нового типу. Не мають безпосереднього організаційного чи ідеологічного зв'язку з фашистськими партіями і важко їх трактувати як звичайне їх продовження. Виникли як результат неоконсервативної реакції на кризу держави, яка спиралась на соціал-демократичні ідеї, концепції держави добробуту, корпоративізм чи кейнсіанство. Виходять з тієї ж філософії і способу розуміння еволюції капіталістичної держави, що і партії нових лівих. Криза політичної системи, на думку лідерів цих угруповань, зумовила необхідність пошуку нового суспільного консенсусу як антитези соціал-демократичній та опікунській свідомості. П.Таггарт говорить про нові популістські партії, а П.Ігназі – про партії нових правих. Ці партії, очевидно, пішли в іншому напрямку, ніж ліберальні, і бачать сенс в наданні політичній системі життєвості та ефективності в інший спосіб. Партії нових правих мають виразну неоліберальну економічну орієнтацію і хоча б з огляду на це залишаються правими. Їх лідери є переконаними в тому, що неефективна та громіздка держава втратила здатність ефективно розв'язувати політичні та соціальні проблеми. Належить повернутися до старої ліберальної ідеї, що держава не може обмежувати підприємливості одиниці, а принциповою функцією держави повинна стати гарантія свободи як етичної категорії, яка трактується дуже індивідуалістично та негативно. Партії, які належать до цієї категорії, не вважають парламент основною метою своєї політичної боротьби. Їм притаманна ідеологія "хлопців в чоботях", які намагаються здобути вулиці. Ці партії є загалом антиконсенсусними угрупованнями, партіями протесту, а не антисистемними. До цієї групи партій можна зачислити, наприклад, Прогресивну партію Данії та Норвегії, Народний Фронт у Франції, Республіканську партію Німеччини, Лігу

Півночі Італії, Лігу Тіціно в Швейцарії. Що стосується виборчої підтримки, то вони належать до категорії малих партій, які не перевищують рівня 10% виборчих голосів. Німецьким республіканцям ніколи не вдавалося перевищити 5%. Винятком є лише обидві Прогресивні партії та Національний Фронт у Франції. Епізодичний успіх мав італійський Національний Альянс, котрий на виборах 1994р. отримав 13,5% голосів і 105 мандатів в 630-місному парламенті. У результаті в 1994-96 рр. партія стала членом правлячої коаліції С. Берлусконі. Це був єдиний випадок в повоєнній історії Західної Європи. А на виборах 1996 р. італійський Національний Альянс здобув 15,7% голосів виборців.⁸

Сім'ї політичних партій країн Євросоюзу. Формування сімей політичних партій можна прослідкувати на основі політичного структурування Європейського парламенту. Наочно це можна зобразити так:

1953 р. – існувало три організованих групи політичних партій – група християнсько-демократичних партій, група європейських соціалістичних партій та група ліберальних партій;

1965 р. – французькі голлісти об'єднуються з лібералами і формують Союз європейських демократів;

1973 р. – британська консервативна партія започатковує формування Європейської консервативної групи. Члени Ірландської партії "Солдат Свободи" об'єднуються з Союзом європейських демократів під назвою "Європейські прогресивні демократи". Тоді ж формується Комуністична група;

1976 р. - Ліберальна група міняє свою назву на Групу лібералів та демократів;

⁸ Brug W., Fennema M., Tillie J. Anti-immigrant parties in Europe: Ideological or protest vote? // European Journal of Political Research, 2000, № 37(1), Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porownawcza / Pod. red. A.Antoszewskiego, R.Herbuta.- Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s.120-124, Ignazi P. The Intellectual Basis of Right-Wing anti-Partyism // European Journal of Political Research, 1996b, vol. 29, World Encyclopedia of Political Systems and Parties.- N.Y., 1983., Галкин А. Фашизм – его сущность, корни, признаки и формы проявления // Полис, 1995, № 2., Тихомиров В.И. Партия апартеида: социально-политическая революция националистической партии ЮАР.- М., 1987., Улманд А. Сравнительный анализ новых крайне правых групп на Западе (По поводу книги М.Микинберга) // Полис, 2001, № 3.

1979 р. – відбуваються перші прямі вибори до Європейського парламенту. Християнські демократи змінюють свою назву на Європейську Народну партію. Європейська консервативна група трансформується у Європейську демократичну групу, яка пізніше об'єднується з Народною партією. Тоді ж формується група Технічної координації та захисту незалежних груп і членів;

1984 р. - на базі французького Національного фронту та Італійського соціального руху формується група Європейських правих. "Зелені" та ліві об'єднуються з незалежними і формують так звану групу "Райдуга". Група лібералів та демократів перейменовується у Групу лібералів, демократів та реформістів. Після приєднання до Європейських прогресивних демократів Португальських соціал-демократів вона починає функціонувати під назвою "Європейський демократичний альянс";

1989 р. – з групи "Райдуга" виділяється окрема Група "зелених", формується Група об'єднаних лівих, відновлюють свою діяльність комуністичний та лівий альянси;

1994 р. – на базі італійської партії "Вперед, Італія!" формується група "Вперед, Європа!". Європейські праві міняють свою назву на Європейський радикальний альянс. Група об'єднаних лівих бере собі назву – Європейські об'єднані ліві. Формується група – Європа націй, а також формується група 27 неприєднаних членів.

1995 р. – Об'єднана Європа та Європейський демократичний альянс створюють разом групу – "Об'єднання для Європи".

1999 р. – Європейська Народна партія міняє свою назву на Європейська Народна партія (християнські демократи) та європейські демократи. Формується група Європейських демократів за різноманітність.

У Європарламенті, сформованому 1994 р., існувало 9 т.зв. "партійних клубів", однак лише 3 з них функціонували як позапарламентські міжнародні організації, що користувалися спільними фінансами, бюрократичним апаратом, спільними виборчими стратегіями. Йдеться про партії європейських соціалістів, об'єднання ліберальних партій та так звану Європейську Народну партію – організаційне об'єднання християнсько-демократичних партій.

Сьогодні в Європарламенті засідає 626 депутатів. За результатами виборів 1999 р., вони об'єдналися у наступні

політичні групи: Європейську народну партію (об'єднання консервативних партій) – 224, Партію європейських соціалістів – 180, Європейську ліберальну, демократичну і реформістську партію – 43, Союз за Європу – 17, Європейський радикальний альянс – 13.⁹

⁹ *Herbut R.* Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych.- Wroclaw, 2002, s.111-122. *Hix S.* Elections, Parties and Institutional Design: A Comparative Perspective on European Union Democracy // *West European Politics*, 1998, vol.21(3)., *Hix S.* The Political System of the European Union.- L., 1999., *Hix S., Lord Ch.* Political Parties in the European Union.- L., 1997., *Taagart P.* A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party System // *European Journal of Political Research*, 1998, vol.33(2)., *Transnational Parties in the European Union / Ed. by D. Bell, Ch.Lord.- 1998, Aldershot.*